

ADANA AHKÂM DEFTERLERİ (1155–1295/1742–1878)

Hikmet ÇİÇEK*

Özet

Osmanlı Devleti'nin en yüksek yargı ve karar organı olarak Dîvân-ı Hümâyûn'da alınan kararların özetlerinin kaydedildiği farklı defter formları mevcuttur. İlk zamanlarda dîvânda alınan devlete ait meselelerle bireysel şikâyetler “*Mühimme Defterleri*”ne kaydedilirken, 1059/1649'dan itibaren artan şikâyetlerle birlikte “*Şikâyet Defterleri*” tutulmaya başlanmıştır. 1155/1742'den itibaren şikâyetlerin artması ile birlikte, dönemin reîsülküttâbı Mehmed Ragıp Efendi tarafından şikâyetlerin vilâyetlere göre tasnif edildiği “*Vilâyet Ahkâm Defterleri-Ahkâm-ı Şikâyet/Ahkâmü 'ş-şikâyat*” tutulmuştur.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında ahkâm defteri oluşturulan eyâletlerden biri de Adana'dır. Adana eyâletine ait, 1155–1295/1742–1878 yılları arasındaki hükümleri ihtiva eden dokuz adet ahkâm defteri bulunmaktadır. Adana eyâleti ve bağlı sancak-kazalara ait hükümleri ihtiva eden Adana Ahkâm Defterleri, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Adana eyâletinde, vatandaş-mütegalibe arasındaki ilişkiler, toprak anlaşmazlıkları, timâr sisteminin uygulanışı ve yaşanan sorunlar, fazla vergi talebi, toprak sistemi (hass, zeâmet, timâr, malikâne vs.) borç-alacak ilişkileri, bölgedeki asayiş sorunları, vakıf sistemi ve işleyişi vs. gibi konuları içermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Ahkâm Defterleri, Dîvân-ı Hümâyûn, Adana, XVIII. Yüzyıl*

* Arş. Gör.; Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Diyarbakır.
E-posta: hikmetcicek44@gmail.com

ADANA JUDGEMENT REGISTERS (1155–1295/1742–1878)

Abstract

Today, there are various forms of Ottoman Record Books in which the summaries of the judicial decrees ordained by the Imperial Council of Ottoman Empire (*Dîvân-ı Hümayûn* in Turkish), the judicial arbitration organ of the Ottoman Empire, were recorded. The earliest forms of these records were called “Mühimme Defterleri” (meaning, *the Record Books for Important Issues*), in which the complaints filed in the Council against the Empire regarding governmental issues were recorded; however, the complaints were subsequently recorded into “Şikayet Defterleri” (meaning, *the Complaint Records*) as there was a boost in the number of complaints beginning from the year 1649 (1059 in Hijri calendar). Once more, as the number of complaints boosted once again in 1742 (1155 in Hijri calendar), the reîsüllüttâb (meaning, *chief of the scribes*) of the time, Mehmed Ragıp Efendi, developed a recording system called “*Vilâyet Ahkâm Defterleri-Ahkâm-ı Şikâyet/Ahkâmü’ş-şikâyât*” (meaning, *Records of Complaints according to Provinces*) which classified the complaints according to the provinces of the Empire.

Adana was One of the provinces for which the complaint records were classified in the second half of 18th century. Today, there are 9 complaint records classified for the Adana Province between 1742-1878 (1155-1295 in Hijri Calendar). These records consist of numerous issues recorded in the Province of Adana and its districts between the 18-19th centuries, including the issues among citizens and feudal lords, disputes over lands, problems regarding the implementation of the Timar System, demands for higher taxes, issues related to land administration systems (hass, zeâmet, timâr, malikâne, etc.), issues between lenders and borrowers, and problems related to public order and the Vakif system.

Key Words: *Ahkâm Judgements, the Supreme Court, Adana, 18th Century.*

Giriş

Devletleri ilgilendiren konu ve sorunların kendi bünyelerindeki belirli kurul/organlarda görüşülüp karara bağlanması, birçok devletin duyduğu doğal ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. En yüksek danışma ve karar organlarından, çeşitli mahkemelere kadar, görüşülen işin nitelik ve niceliğine göre, her devlette çeşitli şekillerde kurul ve organların geliştiği görülmektedir.¹ Osman Devleti’nde de devlete ait birinci derecede önemli *idârî, askerî, adlî, örfî, şer’î* ve *malî* işlerle

¹ Ahmet Mumcu, *Hukuksal ve Siyasal Karar Organı Olarak Divan-ı Hümayun*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1976, s. 1

KAYNAKÇALAR

I. Arşiv Belgeleri

A. Başbakanlı Osmanlı Arşivi

1. Bâb-ı Asafî

a. Ahkâm Defterleri

aa. Adana Ahkâm Defterleri

Adana Ahkâm Defteri, No. 1

Adana Ahkâm Defteri, No. 2

Adana Ahkâm Defteri, No. 3

Adana Ahkâm Defteri, No. 4

Adana Ahkâm Defteri, No. 5

Adana Ahkâm Defteri, No. 6

Adana Ahkâm Defteri, No. 7

Adana Ahkâm Defteri, No. 8

Adana Ahkâm Defteri, No. 9

ab. Erzurum Ahkâm Defterleri

Erzurum Ahkâm Defteri, No. 2

b. Mühimme Defterleri

Mühimme Defteri, No. 109

c. Şikâyet Defterleri

Şikâyet Defteri, No. 189

II. Araştırma ve İnceleme Eserler

A. Kitaplar

AYDIN, Bilgin-Günalan, Rifat, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Maliyesi ve Defter Sistemi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2008.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, Yay. Haz. Yusuf İhsan Genç vd., T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2001.

FAROQHI, Suraiya, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?*, Çev. Zeynep ALTOK, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib, *Osmanlı İmparatorluğu Medeniyet Tarihi Çerçevesinde Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlmî*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1992.

İNALCIK, Halil, *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adâlet*, Eren Yayınları, İstanbul 2005.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

MUMCU, Ahmet, *Hukuksal ve Siyasal Karar Organı Olarak Dîvân-ı Hümayûn*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1976.

ŞAHİN, İlhan-EMECEN, Feridun, *Osmanlılarda Dîvân-Bürokrasi-Ahkâm II. Bâyezid Dönemine Ait 906/1501 Tarihli Ahkâm Defteri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayç, İstç 1994.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

_____, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

B. Makaleler

AÇIKEL, Ali, "1 Numaralı Sivas Ahkâm Defterine Göre Canik Sancağından Merkeze Yansıyan Şikâyetler ve Çözüm Önerileri", *Samsun Sempozyumu (13-16 Ekim 2011)*, [Ed. Mahmut Aydın, Bekir Şişman, Selahattin Özyurt, Hasan Atsız], Samsun Valiliği Yayınları, Samsun 2012, s.

AHISHALI, Recep, "Divan-ı Hümayûn Teşkilâtı", *Osmanlı*, C. VI, Ankara 1999, s. 24-33.

EMECEN, M. Feridun, “Osmanlı Divanının Ana Serileri: *Ahkâm-ı Mîrî, Ahkâm-ı Kuyûd-ı Mühimme ve Ahkâm-ı Şikâyet*”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. III, S. 5, İstanbul 2005, s. 107–139.

KILIÇ, Orhan, “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti’nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması”, *Osmanlı*, C. VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 91–104.

ÖZEL, Ahmet, “Ahkâm”, *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, C. I, Ankara 1984, s. 550–551.

ÖZTÜRK, Said, “Gaziantep’in Sosyo-Ekonomik Tarihi İçin Önemli İki Kaynak: Halep ve Maraş Ahkâm Defterleri”, *Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu (22 Ekim 1999)*, [Ed. Yusuf Küçükdağ], Gaziantep Valiliği&Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep 2000, s. 49–57.

_____, “Sosyo-Ekonomik Tarih Kaynağı Olarak Ahkâm Defterleri”, [Ed. Kemal ÇİÇEK], *Pax Ottomana: Studies In Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, Sota&Yeni Türkiye Yayınları, Haarlem-Ankara 2001, s. 611–639.

ÖZTÜRK, Temel, “Ahkâm Defterlerine Göre Trabzon ve Çevresinde Güvenlik (1742–1760)”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 8, Trabzon 2010, s. 29–53.

SAHİLLİOĞLU, Halil, “Ahkâm Defteri”, *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, C. I, Ankara 1984, s.551.

ŞİMŞİR, Nahide, “103 No’lu Anadolu Ahkâm Defteri’ndeki İzmir İle İlgili Hükümler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. X, İzmir 1995, s. 329–341.

_____, “Ahkâm Defterleri’nin Tarihî Kıymeti ve 107 Nol’lu Anadolu Ahkâm Defteri’ndeki İzmir İle İlgili Hükümler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. IX, İzmir 1994, s. 357–390.

WEIR, T.H., “Hüküm”, *İslâm Ansiklopedisi*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, C. V/1, İstanbul 1987, s. 627.

C. Tezler

ANIT, Kasım, *Trabzon Ahkâm Defterleri’ne Göre Rize’nin İktisadî ve Sosyal Yapısı (1740–1911)*, (Yayımlanmamış Yüksek Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İst. 1996.

CEVGER, Gürkan, *1 Numaralı ve 1155–1158/1742–1745 Karaman Ahkâm Defteri’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2012.

ÇİÇEK, Hikmet, *Erzurum Vilâyeti 1 Numaralı ve 1155–1162/1742–1749 Tarihli Ahkâm Defteri’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 65–130)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011.

ERMAN, Nahide, *1791–93 Döneminde Anadolu Ahkâm Defterleri’ne Göre İzmir*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1992.

GÜLDİKEN, Sevda Nur, *III Numaralı Maraş Ahkâm Defteri’ne Göre Ayntab (H. 1196–1229/M. 1782–1814)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2007.

KUL, Muhittin, *1 Numaralı ve 1155–1162/1742–1749 Tarihli Erzurum Ahkâm Defteri’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (S. 1–65)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011.

SOYER, Emel, *XVII. yy. Osmanlı Divan Bürokrasisi’ndeki Değişmelerin Bir Örneği Olarak Mühimme Defterleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.